

DEDE KORKUT ve YUNUS EMRE'DE HAYAT, TABİAT, TANRI ve ÖLÜM*

Prof. Dr. Dursun YILDIRIM

Dede Korkut hikâyelerinde anlatılan göçebe Oğuz Türklerinin hayatı ile Yunus Emre'nin şiirlerinde akislerini gördüğümüz Anadolu'daki Türklerin yerleşik hayatı arasında çeşitli farklar ve benzerlikler vardır. Biz burada, hayat tarzı bakımından farklılık arzeden — göçebe ve yerleşik— bu toplulukların hayat anlayışını, tabiata bakışını, tanrı ve ölüm düşüncesini incelemeye ve aralarındaki ayrılıkları, benzerlikleri ortaya koymaya çalışacağız. Hareket noktamızın esasları Dede Korkut hikâyeleri ile Yunus Emre'nin şiirleri olacaktır.

Hayat Anlayışı:

Dede Korkut hikâyelerinde anlatılan göçebe Oğuz Türkleri, atlı göçebe medeniyetinin hemen hemen bütün hususiyetlerini devam ettirmektedirler. Göçebe hayatı tanzim eden ana faktör tabiatın bizzat kendisidir. Hayat tarzı devamlı hareket ve mücadeleye dayanır. Tabiat ve çevre şartlarıyla devamlı mücadele ise, sürekli kuvvetli olmayı ve kalmayı gerektirir. Bu bakımdan göçebenin hayatını devam ettiren esas unsur kuvvettir. Bu kuvvet fizik, yani maddî kuvvettir. Göçebe Oğuz Türkleri ekonomik yapı bakımından avcılık ve çobanlık dönemini yaşamaktadırlar. Hayvancılık en önemli geçim kaynağıdır. Gerçi ekonomik durumu etkileyen tali faktörler de vardır. Bezirgânlar vasıtasıyla yapılan alış-verişler, savaşlardan elde edilen ganimetler gibi. Fakat bunlar geçici ve ikinci derecede kalan gelir kaynaklarıdır. Bundan dolayı, gerek içtimaî hayat tarzı, gerek ekonomik yapı tabiata sımsıkı bağlıdır. Tabiat şartlarının sertliği, çevredeki topluluklarla devamlı mücadele; göçebeye savaşçı, mücadeleci, sert, hareketli bir karakter kazandırmıştır. Dolayısıyla maddî, yani fizik kuvvet göçebe

be için hayatın en önemli değeri olarak görünmektedir.

Göçebenin hayatını tanzim eden tabiat; onun hayat anlayışının ve şahsiyetinin oluşmasını sağlar. Tabiatın sert, yorucu ve yıpratıcı yapısı göçebe insanı da sert, mücadeleci, hareketli, fizik güce önem veren bir yapı kazanmağa sevk etmiştir. Göçebenin hayatta kalmasını, varolmasını temin eden maddî kuvvet onun adeta bir yaşama, var olma sembolüdür. Doğruluk, cömertlik, zayıfa yardım etmek, kahramanlık, ün kazanmak, iyi ve dürüst olmak; sevgiye, dostluğa, arkadaşlığa önem vermek bu sembol etrafında teşekkül etmiş manevî değerlerdir. Tabiatla sürekli boğuşma, mücadele; göçebeyi savaşçı, akıncı ruhlu yapmıştır. Çevre topluluklarıyla devamlı mücadeleler, yayılmak ve yer değiştirmek için yapılan savaşlar bu akıncı ruhun bir neticesi olarak görünmektedir. Devamlı hareket, topluluğa büyük bir dinamizm kazandırmıştır.

Fertler arasındaki saygı ve sevgi de kuvvete dayalı bir görünüm arz eder. Toplumda kişilerin tahammül edemediği en kötü vasıf yalancılıktır. Oğuz Türkleri arasında bu vasfı taşıyan kişi toplumda ömür boyu horlanır ve kendisinden sonraki soyu da aynı damgayı bir leke olarak taşır. Bamsı Beyrek hikâyesinde "Yalancı oğlu Yartaçuk"¹ buna en güzel misâldir.

Dede Korkut hikâyeleri tetkik edildiğinde yukarıda vardığımız sonuçlara ulaşmak zor değildir. Oysa Yunus Emre'de durum oldukça farklıdır. Yunus'un bahsettiği cemiyetteki insanlar yerleşik hayata geçmişlerdir. Medeniyet ile birlikte hayat anlayışları da değişmiştir. İçtimaî yapıdaki değişimin yanında ekonomik yapı da değişmiş,

çobanlık ve avcılık dönemi yerini ticarî ve ziraî hayata bırakmıştır. Dede Korkut hikâyelerinde göçebe Oğuzların içtimai hayatını düzene sokan, her işte kendisine danışılan Dede Korkut'tur. Hikâyelerde görülen İslâmî unsurlar çok sathîdir. İslâmî tesirler daha ziyade nazım kısımlarında kendisini göstermektedir. Nesirle anlatılan bölümlerde İslâmî akidelere önemli değildir. Namazdan ancak savaştan önce "arı sudan abdest alıp iki rekât namaz kıldılar" şeklinde bahsedilir. İslâmî unsurlar hikâyelere sonradan ilâve edilmiş gibi bir hava taşımaktadır. İçtimai hayata hâkim olan, İslâmî inançlardan ziyâde, töre ve yasadır.

Hikâyelerde pek çok iyi vasfı bir arada temsil eden Korkut Ata, aynı zamanda, törenin, geleneğin âdeta bir sembolü ve yürütücüsü durumundadır. Halbuki yerleşik hayatta artık törenin ve gelecekte doğan yasanın yerini İslâmî prensipler ve Kur'an'a dayalı şeriat kanunları almaya başlar. Hayat tarzı, göçebe hayata nisbetle durgun ve hareketsizdir. Göçebe toplumda fertler arasında bağlılık ve müşterek bir hayat tarzı vardır. Topluluk bir bütünlüğe sahiptir. Yunus'un yaşadığı dönemde ise Anadolu'da bu birlik ve bütünlük bozulmuş, parçalanmıştır. Bölgede üç tip insan topluluğu görülür: Şehirli, köylü ve göçebe² Aralarında kuvvetli bir bağ yoktur. Her grup kendi yapısı içinde yeni değer ölçülerini benimsemiş ve hayat anlayışı da buna göre şekillenmiştir. İşte gerek bu üç grup arasındaki çeşitli sebeplerden doğan sürtüşmeler, gerekse siyasî yapıdaki sarsıntılar içtimai bünyede devamlı huzursuzlukların doğmasına sebep olmaktadır.

Yunus Emre, yerleşik hayata geçmiş olan bu insan grupları ile göçebelerin devamlı çatışmalarından ortaya çıkan huzursuzluğu ve siyasî yapıdaki istikrarsızlığın yarattığı korku ve endişeyi yok etmek, bu gidişe dur demek için ortaya çıkıyor. Kökü aynı olan bu insan topluluklarının acı dramına son vermek istiyor. Onları sevgiye, iyiye, güzele, anlayışa, huzura götürmek için savaşıyor. Maddî hayatın batağına saplanan insanoglunu kurtarmağa çalışıyor. Göçebe hayat düzeninden yerleşik hayata geçen

insanların kaybetmiş olduğu değerlerin bıraktığı boşluğu göreyek onlara yeni değerler kazandırmak için çırpınıyor. Bunun için de, göçebe insanda yaşayan "akıncı" ruhunu yeni bir yöne, yeni bir fütühâta yöneltmek istiyor. Bu yeni hedef, insanın bizzat kendisidir. Çünkü Yunus, yaşadığı çağın insanını bu drama sürükleyen şeyin sebebini insanın kendisini henüz tanımamış, keşfetmemiş olmasına bağlıyor. İçtimai hayattaki görünüm kişinin iç dünyasındaki parçalanmanın huzursuzluğunun bir tezahürüdür. Bundan, ancak iç dünyasında bir bütünlüğe kavuşursa, kendisini öğrenirse kurtulabilir. Bunun için kişinin kendisi ile çetin bir savaşa girmesi, bütünlüğünü kazanması gerekir.

Dede Korkut hikâyelerinde toplumun ideal insan tipi Bayındır Han, Kazan Han, Bamsı Beyrek, Boğaç Han, Selcen Hatun, Segrek... gibi şahsiyetlerdir³. Kuvvet ve kudreti temsil eden bu kahraman tipleri göçebe insan için ideal insandır. Oysa Yunus'un ortaya koyduğu, topluma kabul ettirmek istediği ideal insan tipi "derviş"tir. Dede Korkut'ta herkesin kahraman, yiğit olması istenirken Yunus, insanların hepsinin "derviş" olmasını ister. Yunus insanlığın kurtuluşunu tasarladığı insan tipinin cemiyete karışımında görmektedir. Böylece cemiyetin huzura ve sükûna kavuşacağına inanır. Halbuki göçebeler yaşayabilmek için birer kahraman olmak zorundadırlar.

Yunus, ideal insan tipi olarak ortaya koymak istediği "derviş" tipi ile kendi öğretisini cemiyete yayma düşüncesini taşımaktadır. Bu bakımdan adını ettiği derviş "hırkaya ve tâc"a önem vermeyen, maddiyattan uzak bir tip" olarak çiziyor. Böyle bir dervişin değerini daha iyi anlatabilmek düşüncesiyle olacak, ona dağları ve taşları secde ettirir:

Tersâlar tapuya gelür hükûm ısları zebûn anlar

Tağlar taşlar secde kılar göriceğiz dervişleri (s. 143, LXXXIX)⁴

Yunus'un düşündüğü bu dervişler cemiyette neyin yayıcısı, savunucusu olacaklardı? Yunus insanın dış dünyadaki huzursuz hayatının sebebini iç dünyasın-

daki parçalanmada görmüyor muydu? Demek ki dervişlerin görevi kişiyi bu parçalanmadan kurtararak doğru yolu göstermek ve bunu her tarafa yaymak olacaktı. Yunus, insanın iç dünyasındaki parçalanmayı önlemek, bütünleşmesini sağlamak için kişiye yardımcı olarak bir tek şey tavsiye ediyor: Akıl. Yol'a giren bir kişi nasıl ki bir mürebbiye muhtaçtır, insan da bu savaşı kazanmak için akıla muhtaçtır. Halbuki Dede Korkut'ta yol gösterici olan kuvvet ve bundan doğan töre ve yasadır. Oysa görüldüğü gibi Yunus bu görevi akıla verir:

**Eğer devlet gerekse akla danış
Mürebbisüz ileri varmaya iş (s. 13)**

Aklı insana yoldaş, mürebbî, rehber kılan Yunus Emre, kişinin kendisini bilmesine de çok önem verir. Zaten aklın görevi kişiye kendini öğretmek değil midir?

Andan yiğrek ne vardır kişi bile kendözün

**Kendözün bilen kişi kamulardan ol güzün
(s. 108; CXXIV)**

Kişi kendini bilince, kibir, gazab, tama', kötülük, yalancılık, hırs, ... vb. gibi, insanın iç dünyasını parçalayan, onu kötümser eden şeylerden kendisini kurtarmış olacaktır. Yunus, iç dünyada kurulan bütünlüğün bozulmaması, sürekli olması için insanoğluna kanat-kâr, sabırlı, iyi, cömert, doğru ve tevazu sahibi olmalarını, birbirlerine karşı sevgi ve saygı duymalarını tavsiye ediyor.

Farklı iki medeniyeti ve hayatı temsil eden Dede Korkut hikâyeleri ve Yunus Emre bize, içtimaî hayatın değişik ve müşterek değerlerini aksettirirler. İnsan yapısında var olan dürüstlük, doğruluk, iyilik ve saygı gibi kıymetler her iki cemiyette de önem taşımaktadır. Ne var ki göçebe Oğuz Türklerinde görülen bu değerler cemiyette hükümünü sürdürmektedir. Oysa Anadolu Türklerinde medeniyet değişimleri ve çeşitli istikrarsızlıklar yüzünden bu değerler alt-üst olmuş bir durumda görülmektedir. Bu düşünce, Yunus'un hareket noktası olur ve gördüğü bu boşluğu kendi düşünce sistemi ile doldurmağa çalışır. Bize göre en önemli fark, Yunus'un kendi düşün-

ce sistemine göre kurduğu bir düzeni cemiyete kabul ettirmeğe çalışması, bir teklifle ortaya çıkması; diğerinin ise cemiyette birliği ve bütünlüğü sağlayan değerlere zaten sahip olmasıdır. Yani Dede Korkut'ta yeni değerler teklif edilmez. Onda mevcut değerlerin tezahürünü görürüz. Bu bakımdan biz, Dede Korkut hikâyelerini çıktığı cemiyetin tam bir aynası; Yunus'u ise, daha henüz cemiyete yerleşmeğe başlamış fikirler manzumesi olarak kabul ediyoruz. Bu fikirlerin cemiyete yerleşmesi için uzun asırlar geçecektir.

Tabiata Bakış:

Göçebe Oğuz Türklerinin hayatını içtimaî bakımdan son derece etkileyen tabiat, düşünce hayatını da tesiri altına almıştır. Dağlar, ormanlar, ağaçlar, otlaklar, çiçekler, sular, ırmaklar, denizler, göller, yağmur, kar, bulut, gökyüzü, yıldızlar, ay ve güneş göçebenin düşünce dünyasının temel taşları gibidir. Onlarsız o düşünülemez. Konuşurken, düşünürken, bağırırken, öfkelenirken hep onlarla uyum hâlinindedir. Her anlattığı, her düşündüğü şeye onları da iştirak ettirir. Tabiat unsurlarını kendisiyle adeta özdeşleştirir. Onlara kişilikler atfeder. Dağlar, sular ağaçlar vb. tabiat unsurlarıyla söyleşir, konuşur, dertleşir. Salur Kazan'ın evinin yağmalandığını anlatan, hikâyede bu tip örneklerle rastlamaktayız. Aşağıda bu durumlara örnek olarak bu tür konuşmalardan bazı parçalar vereceğiz.

"... Kazanuñ önine bir su geldi. Kazan aydur: Su Hak dizarın görmışdür, ben bu su-y-ile haberleşeyim didi. Görelüm hanum niçe haberleşdi:

Kazan aydur:

*Çağnam çağnam kayalardan çıkan su
Ağ koyunlar gelüp çevresinde yatduğı su
Hasan ile Hüseynüñ hasreti su
Bağ ve bostanun ziyeti su
'Ayışe ile Fatımanuñ nigahı su
Şahbaz atlar gelüp içdüğü su
Kızıl develer gelüp kiçdüğü su
Ağ koyunlar gelüp çevresinde yatduğı su
Ordumun haberin bilür misin diğil maña
Kara başum kurban olsun suyum saña" (s. 17)*

Yine aynı hikâyede Kazan Han'ın oğlu Uruz da, ağaçla şöyle söyleşir:

“Ağaç ağaç dir isem sana erilenme ağaç
 Mekke ile Medinenün kapusu ağaç
 Musa Kelimün ‘asası ağaç
 Büyük büyük sularun köprüsi ağaç
 Kara kara denizlerin gimisi ağaç
 Şah-ı merdan ‘Alinün Düldülinün eyeri ağaç
 Zülfikaruñ kını-y-ile kabzası ağaç
 Şah Hasan ile Hüseyinün bişiği ağaç
 Eğer erdür eğer avratdur korhusı ağaç
 Başun ala bakar olsam başsuz ağaç
 Dibün ala bakar olsam dipsüz ağaç
 Meni sana asarlar götürmegil ağaç
 Götürecek olur-iseñ yigittigüm seni tutsun
 ağaç
 Bizüm ilde gerek idün ağaç
 Kara hindu kullaruma buyura-y-idüm
 Seni para para toğrayalar-idi ağaç” (s. 21-22)

Diğer bir örnek de şudur; Dirse Han oğlu Boğaç, Kazılık dağında anası tarafından yaralı olarak bulunur. Boğaç’ın annesi, oğlunun başına gelen kazaya Kazılık dağının sebep olduğunu sanarak ona beddua eder:
 “Akar senün sularuñ Kazılık Tağı
 Akar iken akmaz olsun
 Biter senün otlarun Kazılık Tağı
 Biter iken bitmez olsun
 Kaçar senün geyiklerin Kazılık Tağı
 Kaçar - iken kaçmaz olsun taşa dönsün” (s. 10)

Göçebe insanın tabiat unsurlarıyla bu derece içli dışlı olmasının, onlardan sık sık söz etmesinin sebebi, yaşadığı hayat tarzından ileri geldiği kadar, anlatmak istediği şeyi daha inandırıcı bir hüviyete büründürmek endişesinden de ileri gelebilir. Ayrıca bu şekildeki anlatım tarzı göçebe insanı için daha pratik ve kestirme bir biçim olarak da düşünülebilir. Bütün bu sebeplerin yanında maddî kuvvetin göçebenin düşünce sistemine yaptığı tesir de çok büyüktür. Bu kuvvet, burada, tabiatın kendisi olarak da ifade edilirse, pek yanlış bir düşünce olmaz sanırız.

Dede Korkut hikâyelerindeki tasvir ve benzetmelerde tabiat unsurlarından bol bol istifade edilir. Bu unsurlar genellikle sembolik bir anlamı yüklenmezler, kendi hususiyetleriyle görünürler. Yani, bunlar, Yunus Emre’de olduğu gibi, mecazî bir anlam taşımazlar. Bu durum, belki de göçebenin en ilgi çekici yönüdür. Göçebenin hayatını ve hayat anlayışını bu derece tesiri altına alan

tabiatı kendi görüntüsü içinde görme duygusu, tabiat’a karşı duyulan saygı ve korkudan doğmuş olabilir.

Dede Korkut hikâyelerinde tabiat unsurlarından istifade edilerek yapılan tasvir ve benzetmelere aşağıda birkaç örnek daha verecek ve ardından Yunus Emre’nin tabiat unsurlarını nasıl ele aldığını belirtmeğe çalışacağız:

“... Göksi güzel kaba dağlara gün değende...
 Kurulu yaya benzer çatma kaşlum / Koşa badem sığmayan tar ağızlum / Güz almasına benzer al yanaklum / Kavunum viрегüm düvlegüm ... Depe kibi et yığdum, göl kibi kırmızı sağırdum... kamın akan yügrük sudan bir oğul akıtdun- ise digil mana... Karlu kara dağlar... Çağnam çağnam kayalardan çıkan su... Kamın akan göklü su... Kanlı kanlı sular esen olsa coşup taşar... güneş kibi ışıldadı, deniz kibi çalkandı, orman kibi kararadı... Kara bulut didiğün senün devletündür, kar ile yağmur didiğün leşkeründür... Yıldız kibi parlayup gelen kafirin mızragıdır... Karanku ahşam olanda günü toğan / Kar ile yağmur yağanda er kibi turan...”

Dede Korkut hikâyelerinde tabiat unsurlarıyla, çoğunlukla dış dünya ile ilgili ilişkiler anlatılmağa çalışılır. Anlatımda tabiat unsurları kendi varlıkları içinde yansıtılır, yeni bir imaj yüklenmezler. Oysa Yunus’un tabiat’a bakışı Dede Korkut hikâyelerinde anlatılan göçebe Oğuz Türklerinin bakışından farklıdır. Yunus’ta tabiat unsurları insan duygularını sembolize eder, bu duygularla ilgili imajlar yüklenir.

Göçebe Oğuz Türklerini tesiri altına alan tabiat, Yunus’u da tesiri altına almıştır. Onun şiirlerinde de dağlar, ormanlar, denizler, sular, yıldızlar, ay ve güneş... vb. tabiat unsurları yer alır. Fakat, bütün bu unsurlar, Yunus’un şiirinde, kendi dünya görüşüne uygun olarak, yeni bir öz, yeni bir biçim kazanırlar. O, kafasındaki dünyayı inşa etmek için tabiat unsurlarından sadece yapı malzemesi olarak faydalanır. Yunus Emre’nin tabiat unsurlarından istifade ederek yaptığı tasvir ve benzetmelere ait birkaç örnek verirse bu husus daha çok aydınlığa kavuşmuş olacaktır.

Yidi deniz yarattı ol gevher tamlasından
 Tagları muhkem kıldı ol deniz köpüğünden
 (s. 109; CXXVII)

Ay u güneş mustakdurur dervişlerin sohbetine
(s. 142, CXXXIV)

Geh eserem yeller gibi geh tozaram yollar
gibi

Geh akaram seller gibi gel gör beni ışk neyledi
(s. 202, XCV)

Daşdun yine deli göül sular gibi çağlar mısın
Akdun yine kanlı yaşam yollarımı bağlar
mısın (s. 190; LXXI)

Çıkdum erik dalına anda yidüm üzümü
Bostan ıssı kakıyup dir ne yirsin kozumu (s.
204, XCIX)

Erenler bir denizdür aşık gerek talası (s. 144;
CXLIII)

Bu yol uzakdur menzili çokdur

Geçidi yoktur derin sular var (s. 157; IX)

Dede Korkut hikâyelerinde tabiat unsurları kişileştirilir. Onlara karşı göçebe insan öfkelenir, kızlar, bağırır, haber sorar, dertleşir. Yunus Emre'nin tabiat'a bakışında ise öfke, kızgınlık, bağırma-çağırma yoktur. O, dağlarla, sularla, bulutlarla konuşur, hâlimden anlayıp anlamadıklarını sorar. Yunus'un yârinde ayrıldıktan sonra tabiatla nasıl dertleştiğini aşağıdaki parçada görebiliriz.

Ben toprak oldum yoluna sen aşuru gözedürsün

Şu karşıma göğüs gerüp taş bağrlu taglar mısın

Harami gibi yoluma arkurı inen karlı dağ

Ben yarumdan ayrı düşdüm sen yolumu bağlar mısın

Karlı dağların başında salkum salkum olan bulut

Saçun çözüp benim için yaşın yaşın ağlar mısın (s. 190; LXXI)

Burada, bilhassa şunu da belirtmek gerekir: Dede Korkut hikâyelerinin anlattığı insan tipi için tabiat, yüceliğin kendisini ifade ederken; Yunus'ta tabiat, yüceliğin bir tezâhürü olarak görülür.

Sonuç olarak, göçebe insanı tabiatı olduğu gibi yansıtırken yerleşik hayatın insanı Yunus, tabiata insan yapısı ile ilgili imajlar yüklüyor. Yunus'un bu anlatım biçimi kendi dünya görüşü ve tasavvuf anlayışı içinde cereyan ediyor.

Tanrı ve Ölüm Düşüncesi:

Dede Korkut hikâyelerinde anlatılan Tanrı, tabiatın çeşitli unsurları gibi insanlaştırılır. Tanrı öfkelenir, kızar, hiddet gösterir, bağırır. Üstelik belli bir mekânda bulunur: Gökte. Nitekim Oğuz beyleri Tanrı'ya dua etmek için yüzlerini göğe dönerek el açarlar. Oysa gerek İslâmiyete göre ve gerekse Yunus'da Tanrı

zaman ve mekân kavramından münezzehtir. Yunus'da ise Tanrı insana çok yakın, hatta onun varlığında, yâni, can evindedir. Gerçi Yunus, Dede Korkut hikâyelerindeki gibi, padişah, sultan, sevgili ve dost gibi sıfatları Tanrı için kullanarak onu bir nevi kişileştirmeye varmıştır amma öz bakımından çok farklıdır. Göçebe yalnız Tanrı'yı değil, onun gibi birçok mücerret kavramı müşahhaslaştırır. Deli Dumrul'un Azrail'i vuruşmağa, savaşımağa daveti, anasının ve babasının oğullarını kurtarmak için ona mal, davar, yayla vb. şeyler verebileceklerini ifade etmeleri bu müşahhaslaştırmanın en tipik örnekleridir. Tanrı, tabiat gibi, göçebenin düşüncesinde maddî kuvvetin bir sembolüdür.

Yunus Emre, Tanrı'yı İslâmiyet'in belli kuralları içinde düşünmez. Yunus için Tanrı bir dost, bir sevgilidir. O, Tanrı'yı böyle düşünmekle, onu müşahhaslaştırmak düşüncesini değil, onunla daha içten olabilmek, daha yakınlaşmak, konuşmak, söyleşmek düşüncesini taşır. Tanrı'ya olan sevgisini şöyle ifade eder:

Ne varlığa sevinürem ne yokluğa yerinürem
Aşkun ile avunuram bana seni gerek seni (s.
145, LXCIV)

Yunus, uzun zaman Tanrı'yı arar ve nihayet onun kendisine uzak olmadığını, can evinde, gönlünde olduğunu anlar. Yunus, Tanrı'nın kendisine bu derece yakın olduğunu öğrenince artık bu dünyanın ne değeri kalmıştır. İnsanın artık kendisini maddî hayatın bağlarından kurtarması gerekir:

Dosttan yana giden kişi kendüzünden geçmek gerek

Dost yağmalar can şarım alıp gönül kal'esini
(s. 129, y. LXVII)

Oysa Dede Korkut hikâyelerinde anlatılan insan maddî varlığına sıkı sıkıya bağlıdır, onu terketmeyi düşünemez; çünkü maddî hayatı terk, onun için ölüm demektir. Deli Dumrul hikâyesi⁹ bunun tipik bir örneğidir.

Yunus dosta varmaktan, ona kavuşmaktan dolayı duyduğu sevinci şöyle ifade eder:

Canlar canımı buldum bu cânım yağma olsun
Assı ziyandan geçdüm dükkânım yağma olsun (s. 111; CXXI)

Dede Korkut hikâyelerinde de “yağma”⁶ motifi yer alır. Fakat oradaki yağma, Yunus Emre’de görülen yağmadan farklıdır. Biri maddî yağmayı, diğeri mânevî yağmayı ifâde eder. Çünkü, Dede Korkut hikâyelerinde, hanların ve beylerin evlerini yağmalatmaları; mallarının, kazançlarının yağmasıdır.

Dede Korkut hikâyelerinde Korkut Ata “yöm” verirken daima bir motifi ısrarla tekrar eder:

Kanı didüğüm big erenler
Dünya menüm diyenler
Ecel aldı yir gizledi
Fani dünya kime kaldı
Gelimli gidümlü dünya
Son uçı ölümlü dünya (s. 120 - 121)

Yunus’ta da bu motifin devamlı, fakat değişik biçimlerde tekrarlandığı görülür. İnsana hayatın sınırlı olduğu hatırlatılır. Bir Örnek:

Ele getir düğeli harceyle miskinlere
Dünyayı kimse dutmaz son-ucı ölüm vardur
(s. 62, XLIV)

Dede Korkut’taki insan için ölümle birlikte herşey bitmiş olur. Halbuki Yunus Emre’nin görüşünde hayat ebedidir.

Göçebenin ölüm korkusu da maddî hayata dayanır. O hayatın kısıtlılığının farkındadır. Süratli ve hareketli bir bünyeye sahip olmasının sebebi de, biraz bundan doğmuş olsa gerektir. O, en kısa zaman parçası içinde en büyük işi başarmağa çalışır. Onun korkusu, göçüp-gitmeden önce dünyaya müşahhas bir şey bırakamamak endişesinden doğar. Eğer ölümün bizzat kendisinden korkmuş olsa idi; düşmanla çarpışmağa kalkışmazdı. Aksine, düşmanla savaşmak, ölümle alay etmek, kendisinden çok büyük kuvvetle çarpışmak bir göçebe için en öğünülecek durumlardır.

Yunus’un ölümden duyduğu endişe, Dede Korkut’taki insanın dünyaya müşahhas bir eser bırakamadan gitme endişesinden farklıdır. Onun korkusu, Tanrı’ya, dost, diye çağırıldığı varlığa ulaşmadan göçüp-gitmek endişesinden doğmaktadır. Aşağıdaki örnekler bunu açık olarak gösterir:

Ölümden ne korkarsın çünkü Hakk’a varur-sun
Belk’ebedi varasın ölmek fâsid işidir (s. 54, A. XXX.)

Ölüm haberi gelmedin ecel yakamız almadın
Azrail hamle kılmadın gel dosta gidelim gönül

(s. 173; C. XXXVIII)

Maddî ölüm onun için hiçbir anlam taşımaz. Maddî ölümü düşünmek “fâsid” içindir. O, maddî ölüme, yâni kendisinin maddî olarak dünyadan ayrılışına pek değer vermez ve onu şöyle anlatır:

Bir garip ölmüş diyeler üç günden sonra duyalar

Sovuk suyla yuyalar şöyle garip bencileyin
(s. 190. LXXII.)

Yunus’un istediği, korku ve ölümün ötesinde birşeydir. O, ölümsüzlüktür. Onun bütün istediği ebedî hayattır. Dünyanın varlığı devam ettikçe sürekli yaşamak ve insanlarla her an beraber olmaktır. Yunus bu ölümsüzlüğü şöyle ifade eder:

Günler giçe yıl çevrile üstüme sinlem devrile
Ten çürüye toprak ola tozam hey dost diyi diyi
(s. 205, XLII.)

Farklı iki hayat anlayışını temsil eden adı geçen eserleri hayat anlayışı, tabiat’a bakış, Tanrı ve ölüm düşüncesi bakımından yukardan beri incelemeğe çalıştık. Meseleye bir parçacık da olsa, bir açıklık getirdiğimi sanıyorum.

[İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
C. XX, 1973, s. 37-47.]

NOTLAR

* Bu incelememiz Prof. Dr. Muharrem Ergin’in neşrettiği *Dede Korkut Kitabı (Metin-Sözlük)* adlı eseri ile, A. Gölpınarlı’nın neşrettiği *Yunus Emre, Risâlat al-Nushiyya ve Divân* adlı eserindeki metinler esas alınarak yapılmıştır.

- 1 Bk. Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, TKAE yayını, Ankara, 1964; s. 34.
- 2 “... Türk halkının her sınıfı, yani şehirlisi, köylüsü ve göçebesi, Memlük Sultanı’nın gelişinden derin bir sevinç duymuşlardı.” Bk. Sümer, Faruk, “Yunus Emre Çağında Türkiye’nin Siyasal, Sosyal ve Kültürel Tarihine Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Yunus Emre Semineri, Bildirileri*, İstanbul 1971, Akbank Yayını.
- 3 Mehmet Kaplan, İslâmiyet’ten önceki bu tip kahramanları genel olarak “Alp tipi” kavramı ile ifade eder. bk. Kaplan, Mehmet, *İki Destan İki İnsan Tipi*, İst., 1952, TDED, IV/4, 399-417 ve Kaplan, Mehmet, “Yunus’un Gül Bahçesinde”, *Uluslararası Yunus Emre Semineri Bildiriler*, İst., 1971, 131-154.
- 4 Bk. Gölpınarlı, A., *Yunus Emre, Rishalat al-Nushiyya ve Divân*, İstanbul, 1965.
- 5 Bk. Ergin, Muharrem, *a.g.e.*, s. 61-68.
- 6 Bk. Ergin, Muharrem, *a.g.e.*, s. 14-15, 116-121.